

D • N
29/8 1949

Diktatur och despoti

Enligt gammalt språkbruk med ursprung i den romerska republiken under århundradena före Kristi födelse betyder diktatur en maktkoncentration hos statsstyrelsen för vinnande av bestämda mål. Det var naturligt att denna beteckning kom att användas på den ryska regimen efter kommunismens maktovertagande. Här förelåg, sade man, en proletariats diktatur, dvs. i realiteten en maktsamling hos ett parti som förklarade sig företräda proletariatet; efter en kort tid, högst ett par årtionden, skulle denna maktsamling, nödvändig för att genomföra socialiseringsverket, avlösas av den mest fullständiga demokrati, ja, själva den statliga tvångsordningen skulle avskaffas. Då sedan fascismen kom till makten i Italien och nazismen i Tyskland begagnades samma uttryckssätt. Från början var även detta väl förståeligt, ty mer eller mindre klart tänkte sig dessa rörelsers teoretiker, liksom kommunistledarna, att någon gång i framtiden, sedan de uppställda målen vunnits, en avveckling av den extrema maktkoncentrationen skulle ske.

Snart visade det sig dock att provisorietanken saknade varje betydelse. De nya regimerna syftade till permanens. De teorier om diktaturens och till och med statens avskaffande som 1920 varit kommunismens officiella förkunnelse blev femton år senare straffbara kätterier, och deras anhängare likviderades genom avrättning, tortyr och koncentrationsläger. Maktkoncentrationen ökades samtidigt som den förklarades gälla för all framtid eller i varje fall för århundraden framåt. Därmed förlorade regimerna helt den innebörd som antyddes genom ordet diktatur. Det gällde inte längre för undersåtarna att tro på de socialistiska och nationella mål som de revolutionära makthavarna uppställt, utan att tro på ledaren, på de härskande, under alla förhållanden och trots alla åsiktsväxlingar. Ena året var det en inrikes-

politisk aktion och en utrikespolitisk linje som förkunnades, andra året slog de härskande in på helt nya banor — och folket måste följa med, hetsat av propaganda och hotat av prygel och död. Tron på en idé ersattes av lydnaden mot en person; i stället för att tro på socialismen eller nationalismen måste man tro på Stalin eller Hitler. Därmed var diktaturen i ordets gamla mening försvunnen, kvar stod en polisstat, ett skräckvälde av tidigare ökad effektivitet.

Ordet diktatur har bidragit att beslöja denna förändring. Detta ord för tanken på regimer som visserligen inneburet en stark maktkoncentration, men som varit liberala och toleranta i jämförelse med samtidens slavstater. Den mest berömda diktaturen under 1800-talet var Napoleon III:s Frankrike. Detta styre var även under sitt hårdaste skede älskvärt, fördragsamt, man frestas att säga demokratiskt, i jämförelse med Hitlers Tyskland och Stalins Ryssland. Ja, även dåtidens envälden var beskedliga i förhållande till nutidens diktaturer. Nikolaus I, Metternich, Pius IX i Rom och kung Bomba i Neapel framstår som diletanter i förtryckets konst vid sidan av de polishövdingar som under senare tid varit statschefer i Europa.

Även från en annan, viktigare synpunkt har ordet diktatur beslöjat händelsernas reella innebörd. Då Tyskland erövrade Polen och då Ryssland några år senare lade under sig hela raden av svaga stater vid dess gräns i väster sade sig många — däribland den svenske utrikesministern, som rent av sade det offentligt — att det inträffade inte var så farligt; de undertryckta staterna var ju redan diktaturer, och en diktatur kunde vara lika god som en annan. Man hade inte klart för sig, eller ville inte göra klart för sig, att exempelvis de polska och baltiska diktaturerna gav så mycket större frihet, visade så mycket mindre godtycklighet och grymhet än de erövrade staterna att användningen av den gemensamma beteckningen diktatur var totalt vilseledande. Pilsudskis och hans efterträdarens Polen var en hård stat, en odemokratisk stat, men att likställa den med Stalins och Hitlers regimer är en förolämpning och en absurditet.

Språkbruket på denna punkt låter sig sannolikt inte ändras. Men man bör åtminstone göra sig reda för att detta språkbruk kan leda till falska jämförelser och därmed till falska föreställningar. Ordet folkdemokrati är mer utmanande felaktigt än ordet diktatur, men båda orden innebär en skönmålning. Stalins Ryssland liksom Mussolinis Italien, Hitlers Tyskland och Francos Spanien borde betecknas som tyrannier eller despotier — de mest fruktansvärda fåtalsvälden som historien känner.